

ИЗВРШЕЊЕ ТЕРОРИСТИЧКОГ АКТА – АТЕНТАТОМ КАО ПОЈЕДИНАЧНИМ ОБЛИКОМ НАСИЉА

Миомир Јасиковац
Генералштаб Војске Србије, Управа војне полиције

У раду се анализира феномен атентата као методе извршења терористичког акта ради застрашивања или убиства личности који доноси одлуке о виталним интересима одређеног људског колективитета. Разматрају се суштина, циљеви и мотиви тероризма са посебним освртом на атентат, његовим врстама и чиниоцима, те историјским аспектима заштите одређених личности. Компаративном анализом реализованих атентата кроз историју, њихових карактеристика, метода, мотива и средстава извршења, акценатовани су пропусти у раду служби безбедносне заштите одређених личности, који су неспорно довели до реализације атентата.

Кључне речи: *политичко насиље, тероризам, атентат, терор, страх, личност и безбедносна заштита*

Увод

Од свих дефинисаних насиља најнепотпуније су свакако оне које виде насиље само тамо где „има крви“ и уопште оне које га свODE само на директно и физичко насиље.

Насиље се површно тумачи и као примена јачег над слабијим. Но да ли је то увек тако? Насилне методе могу користити и слабији против јачих (нпр. кад их изненаде или уколико се јачи не брани на адекватан начин), па је то у ствари више питање избора средстава у решавању конфликта односно испољавању насиља.

У овај проблемски домен разматрања насиља спада и „класичан појам насиља“ као онај „који укључује и противљење и отпор жртве“. Ту се такође може приметити да разноврсни фактори као што је изненађење, енормна разлика у односу снага, висок ниво толеранције и добро припремљено вршење насиља, посебно институционалног, могу допринети стварању и такве интеракције у којој уопште нема отпора, па чак ни противљења објекта насиља, мада је насиље реално извршено.

Насиље није ни проста употреба силе, већ је њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Оно је делатност којим се одржавају или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима, уколико се не ради о човеку.

Кроз сам рад, покушаће да се дође до основних карактеристика, у коме ће се приказати атентат као облик људског деловања у којој се истовремено и директно користи сила са свим расположивим средствима. Поред осталог атентат као појединачни акт насиља карактерише деловање појединаца или група лица и несумњиво је један од најефикаснијих начина остваривања крајњих циљева, који као метод представља представља умишљено убиство или покушај убиства неке истакнуте личности, изведено из политичких, верских или других мотива.

Овај рад анализира феномен атентата као методе извршења терористичког акта, ради застрашивања или убиства личности који доносе одлуке о виталним интересима одређеног људског колективитета, са једне стране, а са друге обухвата пропусте у раду служби обезбеђења који утичу на успешност терориста.

Циљ истраживања јесте да се применом методе студије случаја, историјско-компаративне методе и методе анализе различитих атентата, њихових карактеристика, мотива и средстава, детерминишу и ближе одреде пропусти у раду служби обезбеђења одређених личности.

Врсте и појмовни облици политичког насиља

Велики број критеријума по којима се класификује политичко насиље и разноврсност погледа на његово порекло и функцију условили су да се развојем интересовања друштвених наука за проучавање политичког насиља и насиља уопште, настане и веома велики број типологија. У том смислу назначићемо неспорне поделе, односно установљене врсте насиља.

Према садржају могуће је одредити најмање две врсте насиља – *физичко и психичко*. Према начину вршења – *директно и индиректно*.

Међу видовима индиректног насиља посебна истраживачка пажња је посвећена *структуралном* насиљу чији је вршилац неутврдљив, и кога треба схватити искључиво као насиље разноврсних структура друштва над појединцем.

Према носиоцима, разликује се *индивидуално* од *колективног* насиља. По времену трајања се *тренутно* насиље као и чин разликује од *дуготрајног* насиља као активности и процеса. Према разложности као рационалној усмерености насиља према објекту над којим се изводи и рационалној примерености циљу, разликује се *рационално* и *ирационално* насиље. Као неопходна допуна овој подели често се узима и *антиномија свесног и несвесног* насиља. *Институционализовано* насиље се разликује од структуралног по томе што својом регулативом обухвата све у друштву. У пракси свих политичких система *институционално* насиље обухвата, додуше у врло различитим размерама, како правно утемељено спровођење моћи кроз вршење власти помоћу силе, тако и противправно задирање институција у различите облике људског битисања посредством разноврсних принудних мера.

Појавни облици политичког насиља су: *претња силом, принуда, притисак, психичко злостављање, политичко убиство, атентат и диверзија* – основни облици и *насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, субверзија, репресија, терор, устанак и рат* – сложени облици. Сложени облици насиља

нису проста целина више основних, већ њихов међузависан, динамичан, често противуречан спој.¹

Принуда као радња подразумева насиље као директну или индиректну употребу силе. Принуда као стање представља актуелизовани моменат остварења интереса и интенција субјеката принуде путем стварне или намерне употребе силе која је, у ствари, и довела до тога да је објект насиља против своје воље привољен на вршење или невршење одговарајућих радњи, које воде реализацији интереса и интенција онога који га принуђује.

Поред принуде јавља се *притисак* као облик насиља онда када се рачуна с интересом онога на кога се притисак врши да очува своје идентитете ресурсе моћи, у смислу очувања онога што има или онога што јесте, по цену одговарајућих уступака који воде остварењу интереса онога ко притисак врши, а да се још увек битно не нарушава укупни интегритет (моћи) онога на кога се притисак врши.

Претња силом је облик индивидуалног насиља, даље, врши се без директне употребе силе, претња силом је облик индиректног насиља, даље, врши се без директне употребе силе са циљем реализације одговарајућих интереса кроз изазивање страха од повреде физичког интегритета и нарушавања идентитета, уколико се ради о јединки или групи, или територијалног интегритета у колико се ради о држави као објекту насиља, као последица у случају неизлажења у сусрет субјекту претње. Претња силом се може испољити и у свом институционализованом и свом неформалном, индивидуалном виду, те као легално, легитимно или као нелегално и нелегитимно насиље. Претња силом представља потенцијално или стварно насиље у зависности од интензитета, остварљивости претње, као и укупних угрожавајућих могућности онога који прети. Није свака претња силом насиље већ само она која јесте, или изгледа онеме коме се прети, озбиљна и остварљива.

Свако *мучење* је насиље базирано на сазнању о два својства људске врсте, прво, да човек нерадо доживљава физички бол и душевну патњу, и други, да их не може дуго поднети.² Мучење је увек вид свесног интерперсоналног насиља (учествују најмање две особе) које обухвата низ болних и понижавајућих и (за разлику од чисто садистичког поступања) рационалних поступака систематског психофизичког злостављања којим се политички противник жели казнити, интезивно понизити или принудити на давање одређених информација. Мучење се испољава као психичко и физичко насиље, односно, као психичко и физичко насиље истовремено. Објективно разграничење и подвајање мучења на чисто психичко и чисто физичко насиље је тешко извести пошто већина поступака злостављања изазива истовремено и психичку и физичку патњу.

Политичко убиство можемо најкраће дефинисати као потпуну и трајну физичку елиминацију стварног, потенцијалног или претпостављеног политичког противника. *Политичко самоубиство* је вид политичког протеста и симболички акт коме у основи лежи тежња да се самоуништење (самоспаљивање, смрт гладовањем и сл.) укаже на драстичан начин на неке основе у датом друштву.

¹ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 155.

² Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 156.

Као прелазан случај између политичког убиства и политичког самоубиства могу се сматрати они примери у којима се као извршилац убиства јавља сама жртва услед наређења и нечим условљене немогућности избора, или, обрнуто, услед могућности избора, као што је био случај са неким револуционарима који су издали револуцију и због тога осуђени на смртну казну, а потом добијали напуњен револвер уз вербалну сугестију или без ње.

Изједначавање политичког убиства и *атентата*, се огледа у томе, што свако политичко убиство није плод атентата нити се сваки атентат завршава убиством. Прва битна, логичка разлика између политичког убиства и атентата, је већ у томе што поред успешних постоје и неуспели атентати што, наравно, не може бити случај код политичког убиства, а други, што атентат подразумева угрожавање живота неке релативно важне политичке личности, што код вршења и одређења политичког убиства није нужно и уопште не мора бити случај, те стога атентат и можемо одредити као један специфичан насилан начин или покушај политичког убиства. Треће, атентат подразумева угрожавање живота једне особе или релативно малог броја личности, код политичког убиства може имати и масовне размере. Класичан пример масовног политичког убиства као злочина је нацистички погром Јевреја, Словена и Рома у II светском рату. Затим, појам атентата подразумева постојање завере, док код политичког убиства, посебно институционалног, то не мора бити случај. Политичко убиство и атентат се разликују и према начину, односно средствима извршења. Атентат се најчешће изводи ватреним оружјем и експлозивним материјалима, и ређе хладним оружјем, док за политичко убиство уопште нема ограничења у избору средстава, нпр. може бити коришћен отров. Као појмови политичко убиство и атентат се дакле пресецају, или се не поклапају.

Као насилне *политичке* *нереди* можемо одредити оне форме интерног *политичког протеста* које се испољавају кроз асоцијалне и деструктивно, политички мотивисано понашање групе актера, које карактерише директна колективна употреба силе са претежно политичким инструментима и симболичким садржајем, широко виолетно-појавном скалом и ограниченом могућности утицања на измену владајуће политичке структуре, и, обично без битног утицаја на промену друштвено-економског уређења, пре свега због недовољног степена организованости актера и времена њиховог трајања. Тек уношењем вишег степена организације, нереди могу прерасти у више организационе форме масовног политичког насиља, као што су нпр. *немири* или *устанак*.

Разлика између *немира* и *нереди* је у томе што се у *нередима* више и еруптивније ослобађају пригушене емоције услед могућности анонимног и некажњеног деловања у гомили, Деловање гомиле, као облик исказивања политичког протеста и колективног, претежно нагонског и сугестивног, реаговања, испољено у емоционалном наступању без наглашеног лимита личне одговорности, јесте круцијална карактеристика сваког *нереди*.

Насупрот томе, одлика *немира* је досезање одређеног нивоа свести и његових учесника о некој друштвеној појави, односно проблему, односно туђем и сопственом положају и стању у друштву, као и положају друштвене групе којој припадају, а који је претежно настао кроз идеолошко-политичко деловање (агитација, пропаганда и сл.). *Немири* се као облик сложене политичке активности разликују од *нереди*

и по низу других својстава као што су, виши степен организованости, већи број перманентних учесника, већи територијални и акционо-садржајни обим, време трајања, трајност мотива и интереса који их покрећу, интензивнија интернационалност, планирање, јасније дефинисани циљеви акције и теже откривање и разрешавање намера и као форме социјалног конфликта, Нереди су, дакле, ужи појам од немира и њихов увек могући саставни део.

Испољавање немира се најчешће спроводи кроз *демонстрације*. Претходе им договори скупови или зборови. Њихова одлика је јавност у организованом, планском и циљном масовном изражавању (не)сагласности са одређеним политичким стањем, збивањима и процесима, односно одлукама и решењима, како у датој средини тако и ван ње. Као основа груписања у демонстрацијама се обично исказује солидарност у колективном реаговању и сагласност са мишљењем акционог језгра које планира, припрема и води демонстрације. Стога се ни узрок, односно повод демонстрација не мора непосредно тицати свих учесника - демонстраната. Основна одлика демонстрација је емотивно и свесно колективно реаговање на исте подстицаје.

Побуна се може одредити као вид личне, групне или колективне активности на плану супротстављања официјалном, легалном или признатом, као и наметнутом вођству, односно управљачкој структури услед несавласности са постојећим или планираним стањем и односима коју карактерише већи или мањи степен усклађених акција организованих учесника у правцу остваривања циљева који се, према процени вођства побуне, не могу реализовати мирним путем, односно, којима се повећавају изгледи за поспешивање реализације кроз организовано извођење насиља. Побуна садржи могућност фокусирања агресивности на један одређен објекат, али истовремено и могућност њене социјалне ентропије. Остварење прве могућности још увек није сигуран доказ успеха побуне, као што и друга варијанта не значи њен пораз. Ентропија може допринети и распрострању идеја или иницирању других побуна на ширем плану, што може имати веће ефекте за побуну која је мањих размера него што је уништење неког објекта на кога је фокусирана агресивност побуњеника.

Штрајк глађу као облик политичког протеста заслужује посебну пажњу, јер је специфичан вид аутодеструктивног, политички мотивисаног протестног понашања, које у бити представља ништа друго до свесно и систематско (политичко) насиље над собом, које у зависности од постављених циљева, захтева, степена разумности оних којима је упућено и услова да се захтевима штрајкача изађе у сусрет, може резултирати у распону од психофизичке издржљивости до смрти. Штрајк глађу се испољава као нелегалан (законом непредвиђен) медијски атрактиван вид притиска на власт са циљем придобијања дела јавности за остваривање захтева за које се процењује да се могу, или тек у неколико могу, остварити легалним путем. У том случају штрајк глађу је политички ангажман којим се у први план дешавања настоји ставити онај који штрајкује и искључиво његова воља, то је својеврсни волонтеризам у политици независно од тога да ли су захтеви штрајкача оправдани или не.

У зависности од демократичности система у којем се одвија, може бити, с једне стране, изнуђен облик политичке борбе и последње средство на указивања на чин неправде, онда када су исцрпљена сва друга средства комуницирања у оквиру институционализованих политичких решења. На другој страни, може бити не само вид политичког ексцентризма, већ социјални егзбиционизам којим се често, уз најављену или

изражену претњу демократичности система, настоји манипулисати делом јавности, да би се остварили циљеви штрајка који, иначе, не морају увек бити реално остварљиви, нити у вези са истинским задовољењем друштвене па чак и личне правде.

Савремени *тероризам* као политички феномен се може теоријски најопштије одредити као сложени облик организованог индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошком методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“, на начин потпуно непримереним датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају. Друштвено-угрожавајући опус тероризма обухвата отмице, уцене, претњу силом у оквиру интезивно психолошко-пропагандне делатности, психофизичко злостављање, атентате, саботаже, диверзије, појединачна и масовна политичка убиства, интенцију испољавања ређе над стварним и потенцијалним противницима, а чешће над невиним жртвама. Као вид индивидуалног, нелегитимног, нелегалног неинституционалног насиља, тероризам је увек окренут против одређених институција неког друштва, односно против неке државе. Уколико је вид државног насиља, чак кад је и формално-правно легалан, не налази легитимне основе у релевантним етичко и прогресивном правном кодексу међународне заједнице.

Упркос свему томе, кључни проблем јединственог одређења правног појма тероризма, па тиме и ефикасног откривања, хватања и кривичног гоњења терориста, до сада није разрешен ни на глобалном ни на наднационалном нивоу. На неуспех у том смислу највише су утицала неуједначена па и дијаметрално супротна схватања суштине и садржине овог феномена као политичко-правне категорије.³

Под *државним тероризмом* могу се сматрати по форми и садржини класични терористички акти, специфични по томе што су јавно изведени од стране припадника војних, полицијских или плаћеничких снага неке земље, изван њених граница, а по одлуци њених власти, као специфични вид остваривања политичке силе у међународним односима.

Полазећи од тога да је основна карактеристика сваке државе постојање репресивне функције, може се рећи да у историји људског друштва нема поретка ни друштвено-политичког система који се не служи *репресијом*, односно не претпостављају репресију као начин свога одржавања и останка владајућих на власти, односно регулација социјалних конфликта и обезбеђење поштовања важећих правних, па, понекад, и неких верских, обичајних и моралних норми путем државне принуде.

Сличност терора и тероризма је у томе што су оба оружје мањине, што су им жртве најчешће недужна лица и што теже изазивању страха не код жртве, већ страха жртвом код друштвене групе којој жртва припада. Полазни критеријум њиховог разликовања је однос извршног насиља и власти. Терор је претежно вршење насиља у оквиру процеса спровођења моћи са циљем одржавања на власти, односно задржавања или увећања моћи владајућих, дакле, насиље власти, док је тероризам вршење насиља против неке и нечије власти, дакле, облик насилног супрот-

³ Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, стр. 7.

стављања власти. Међутим, као што терор није ознака за свако насиље власти, већ само за страховладу, тако ни тероризам није присутан у савременом друштву само облик насиља против недемократске, тоталитарне владавине, већ је могући вид субверзивног деловања против сваке па чак и врло демократске власти. Као и тероризам, и терор представља директно насиље, али насиље институција и то масовно, са израженом комуникативном функцијом. И други пол – инструменталност, екстремно је развијен код терора с обзиром на, или број погођен насиљем, или на интензитет метода извођења. Многи аутори, тежећи терминолошким и појмовним разграничењу тероризма и терора, наводе њихове сличности и разлике узимајући за полазни критеријум њиховог разликовања однос извршног насиља и власти. Терор је вршење насумичног насиља у циљу одржавања власти или њеног учвршћења, док је тероризам вршење насиља против неке и нечије власти.

Симболичка функција насиља у терору се не огледа у намери вршења директног насиља над свима, већ у домену егземпларне егзекуције израсле из могућности да свако буде објект насиља, и исто толико услед створене могућности, да се, без обзира на потпуну недужност, остане заштићен. С тога суштинска одлика тероризма, јесте организовано, планско и циљно извршење изазивања страха широких размера, да би се кроз жељено понашање и деловање застрашених постигли одговарајући циљеви, односно реализовали конкретни интереси застрашивача. Вршење неселективног насиља над неким с ким се остали чланови заједнице или групе по степену виновости или невиности могу идентификовати, изазива код њих нејасан осећај кривице и страха који паралише, прво услед створене неизвесности о способној, личној судбини, и друго, услед помешаности страха с надом да ће и поред изражене неселективности примењеног насиља због своје потпуне недужности бити баш они, бар случајно, поштеђени. Тако обликован страх има за последицу битно смањење воље за отпор, а посебно у деловима становништва још непогођеним насилним мерама.

Са становишта теме *стаљинистички модел терора* можемо одредити као хипер трофирано институционално насиље масовних размера у земљама са социјалистичким уређењем, које у циљу апсолутне заштите и остварења сопствених, као ускопосебних интереса, врши бирократски есштаблмент. Најчешће је испољено у облику разноврсних видова репресије не само над стварним, него и могућим, па и претпостављеним противницима система, при чему практично сви могу бити третирани као сумњиви, а тиме и могући противници система, због чега се исказује као очевидно насиље над класом у име исте те класе и заштите њене револуције, непримерно стварним опасностима по друштвено-политичко уређење. Главна карактеристика му је квалитативна интензивност репресије с релативно широким и дифузним могућим обимом оних над којима се изводи у датом друштву због чега, пред делимично слепе инструменталне, остварује опсежно и своју комуникативну функцију кроз ефикасно одржавање страха, као својеврсног индикатора схваћености сигнала о потреби респектовања система по основи спознаје могуће сталне и тоталне личне угрожености, и уједно, немогућности рационалне заштите од ње и система као извора те угрожености.

Герила се може дефинисати као форма борбено-организованог политичког деловања малих, наоружаних, врло мобилних илегалних група које претендирајући на заступање интереса народа и налазећи упориште у њему врше колективну употребу оружане силе као директног насиља против владајућих, завојевача или окупатора.

Према простору, начину и циљевима извођења герилских дејстава разликујемо сеоску герилу, са ослонцем на масе и на широку територију, и на градску, строго кадровску герилу. Уобичајено је да герила на ширем територију, обично лоцирана ван градова и са ослонцем на широке масе, сматра правом герилом.

За *устанак* је поред високог степена организације карактеристично још и далеко шире учешће маса него у социјалним нередима и немирима, те сваки устанак као такав, за разлику од њих, представља сигурно увек много више од насилне епизоде у животу неког друштва. Такође, по свим својим размерама, а посебно опет на плану организованости и масовности, и побуна је ужи појам од устанка, који подразумева опште или шире друштвено оружано супротстављање неке веће друштвене групе, обично класе или нације, постојећим сопственим или туђим властима на простору на коме заједно егзистирају. Устанак може почети на различите начине што значи да може да почне као ненасилан отпор насиљу владајућих, као што је то био случај у Индији. Индивидуалне као и групне побуне, организованих оружаних група, па чак и дела војне организације још увек се не могу означити као устанак, већ и зато што се под њима масовни отпор неке веће друштвене групе. Устанак може почети и у условима постојања и непостојања нереди и немира, као и што може бити састављен и од низа побуна, али не као њиховог простог механичког збира, у јединствени фронт протеста услед очевидне сагласности актера у циљевима, методама и садржају испољених активности. Да би бунтовништво масе прерасло у организоване оружани облик политичке борбе, потребно је да се испуни више услова. Пре свега, неопходно је оформљавање руководства признатог као вођство од осталих учесника, затим, да би спонтани револт могао прерасти у организовано деловање, потребан је одређени ниво свести учесника, због чега је такође битан као фактор и проток одређеног времена, као и постојање низа других услова, као што је објективност вођства у одређивању циљева и метода, поседовање материјалних средстава за борбу, степен реалне снаге владајућих, изражен у способности владајућих да гуше устанак сами или уз помоћ споља, могућност подршке устаницима споља, и друго, што варира у зависности од ситуације до ситуације.

Војне интервенције представљају сложени облик институционализованог насиља које обухвата различите форме мешања оружане силе једне или више земаља, или неке међународне организације, у унутрашње послове неке друге земље ради остваривања конкретних политичких, економских и војно-стратешких интереса. У ужем смислу, под војном интервенцијом се сматра непосредна употреба оружане силе, као отворено и директно мешање у унутрашње послове неке земље, док војна интервенција у ширем смислу обухвата и посредне облике мешања као што су демонстрација силе и претња силом, које нису праћене непосредном употребом оружане силе.

Као интензивни оружани сукоб који се одвија између друштвених група у оквиру једног друштва односно државе, и који може и не мора постојати испреплетан са екстерним, *грађански рат* је оружана борба једног дела против другог дела народа, односно између великог броја држављана исте земље.⁴

⁴ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, стр. 162.

Тероризам као облик политичког насиља

Историју људског друштва, поред осталог, карактерише системска примена насиља. Пораст државног насиља и насилничког понашања у многим земљама савременог света постали су један од основних друштвених проблема.

Тероризам је само један од облика насиља, како унутар државе, тако и у оквирима међународне заједнице. Његова распрострањеност, интензитет и начин испољавања показују високу корелативност те негативне појаве и стања у међународним односима. Тероризам све више постаје вишедимензионални политички феномен, који у својим појавним облицима доживљава друштвено-политичку кулминацију, а представља трансформацију циљева путем коришћења различитих насилних средстава, где разни психолошки мотивисани субјекти теже ка остварењу свог политичког циља.⁵

Тероризам је организовани облици насиља, против једне државе, њеног политичког и економског система, инспирисан политичким мотивом, ради изазивања страха, панике и ужаса и стварања несигурности код грађана, употребом разних средстава и нецивилизованих метода, а све то праћено је огромном медијском кампањом.

Многи теоретичари, тероризам дефинишу као планско насиље које предузимају одређене друштвене групе са циљем очувања или освајања власти и да се појединачни акт насиља с правом назива само онај облик насиља који у свом бићу садржи социјално-психолошку, односно политичку компоненту.

Тероризам као термин изведен је из француске речи *terreur*, што значи страх, ужас, задавање страха или примена насиља све до физичког уништења, представља акцију насиља, која се примењује из политичких разлога са циљем застрашивања и безпштедног сламања отпора снага према коме се врши.⁶

У нашој и страниј литератури постоје бројне дефиниције тероризма. „Тероризам је доктрина и метод борбе за одређене циљеве систематском употребом насиља. Мотиви за терористичке акције могу бити веома различити: реакционарни реваншизам, реакциони покушаји рестаурације старих режима, очајничка безизлазност или нада групација људи над којима се иначе обавља терор, демонстрација снага и сл.”⁷

⁵ Пре 11. септембра 2001. године било их је нешто преко 10.000. Највећи број глобалних терористичких аката, око 85,5% завршило се кобно, око 8% је за последицу имало појединачна убиства, а само 6,5% напада је завршено без жртава и са мањом материјалном штетом. Само у Алжиру у последњој деценији 20. века убијено је више од 75.000 људи. У последњих 25 година терористи су у свету отели више од 270 авиона у цивилном саобраћају, при чему је погинуло око 1.000 људи, док су око 7.500 лица држани као таоци. Само на простору територије Републике Србије у периоду од 1999. године до долазка међународних снага безбедности на КиМ, до 1. априла 2004. године, шиптарски терористи су извели 7.725 терористичких акција, од којих је било 1.250 убиства, 2.225 рањавања, а 1.150 лица неалбанске националности киднаповано. Порушено је 5.100 српских надгробних споменика, уништено или оштећено 10.700 српских кућа или станова и 145 српских цркава, а спаљено преко 2.000.000 књига (Гађиновић Радослав, Тероризам, Драслер партнер, Београд, 2005., стр. 35-36).

⁶ Гађиновић Радослав, *Насиље у Југославији*, ЕВРО, Београд 2002.

⁷ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.

Према домаћим теоретичарима, савремени тероризам се може теоретски најопштије одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционалног политичког насиља, обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе којим се обично, у време политичких и економских криза систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримеран датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају. Тероризам се дефинише као акт физичког насиља, чији је предмет изабран тако да изазива јаке психичке реакције, у првом реду страх, код ширег круга људи, у нади да ће они помоћи да се одржи или промени понашање које је важно за постизање политичког циља, акао такав акт није оправдан општим интересима који су одређени независно од њега и ако није извршен по правилима која се уобичајено примењују на друштвене видове вршења власти.

Међународна правна акта заступају тезу да је тероризам унапред смишљен, политички, верски или национално мотивисан према цивилним незаштићеним циљевима од стране екстремистичких група, појединаца или агентура страних држава, са намером да се изазове утицај на одређену државу, њене институције система или грађане.

Под циљем тероризма подразумевају се резултати који се желе постићи у односу на непријатеља на одређеном простору и за одређено време. Циљ одређују могућности терориста, могућност жртве напада, макро и микро локације његовог реализовања и посебно начин постизања. У суштини, циљ означава резултате које терористи желе да постигну и он је увек политички мотивисан.

Циљеви могу бити:

- појединачна убиства државних и локалних руководилаца, челних старешина МУП-а и Војске Србије, привредника методом атентата;

- рушење важних саобраћајних, комуникацијских, ПТТ, производних, војних и других постројења и објеката;

- отимање личности из политичког, културног и јавног живота и чланова њихових породица;

- угрожавање опште сигурности и безбедности грађана.

Из овако схваћеног појма тероризма, јасно је да тероризма нема без:

- употребе физичког насиља,

- политичког карактера активности,

- изазивање страха и других психичких реакција,

- очекиваних реакција и ефеката,

- циљног планираног и организованог деловања.⁸

Најчешћи елементи академских дефиниција тероризма су насиље као метод, грађани и влада као мете, изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљеви, а велики број жртава чему теже терористи указује на спектакуларност као дефинициони елемент спровођења насиља.

Као основни елемент појмовног одређења тероризма појављује се употреба или претња физичком силом према конкретним циљевима. Чињеница је да избор циља напада не прихвата општа правила ратовања о заштићености цивилне популације.

⁸ Илић Р., *Феномен тероризма, озбиљна претња човечанства*, Војни информатор бр. 4-5.

Једна од битних стратегија тероризма јесте упућивање претње властима да могу постати жртва терористичког акта, те да се доводи у питање њена способност да заштити своје грађане и виталне функције државе. Извршењем терористичког акта, терористи-извршиоци се доводе у положај опонента владајућем режиму, јер им публицитет омогућава јавно објављивање мотива и циљева чиме се стварају услови да извршиоци контактирају са јавношћу и органима власти.

Такође битан елемент одређивања појма тероризма јесте чињеница да терористи признају своју одговорност за учињено дело, али да разлог чињења преписују претежно систему власти и начину функционисања државе.

По основу интереса и мотивационог елемента, као и простору деловања терористичког акта се групишу на ултрадесни (фашисоидни) и ултралевни (црвени), односно на урбано и рурално, односно на пловним путевима и ваздушном простору. Према присуству на тлу сопствене државе тероризам се дели на унутрашњи и међународни.⁹

Основни циљ тероризма, као дела мотивисаног политичког интереса, јесте доминација у политици, односно изазивање промена или преузимање власти.

Данас терористи, за разлику од прошлих времена, примењују савремене методе, стратегију и тактику деловања. При томе користе софистицирана средства, која до сада нису употребљавана.

Једно од најсажетијих схватања мотива и циљева потенцијалних терористичких аката је да терористи-извршиоци желе да прикажу да: институције система нису у стању да заштите сопствену популацију, да држава није у стању да заштити симболе своје владавине, да није у стању да заштити своје званичнике, да не може да спречи наредна деловања и обезбеди нормалне животне услове у својој заједници.

Атентат као појединачни акт насиља

У појединачне акте насиља карактеристичне за деловање појединаца и група лица са позиција унутрашњег екстремизма и тероризма, као и тероризма међународног значаја чији су носиоци припадници екстремне политичке емиграције и субјекти „компромисног“ међународног тероризма, сврставамо атентате и отмице, убацивање наоружаних група, диверзије, саботаже и друго. Сви облици деловања су карактеристични и за тзв. међудржавни тероризам, тј. представљају видове субверзивног деловања обавештајних служби, што се нарочито односи на убацивање наоружаних група с циљем вршења диверзија и терора. С друге стране атентати и отмице представљају типичан облик испољавања индивидуалног терора који је карактеристичан за унутрашње екстремисте.

Средства која се користе за извршавање аката насиља од стране екстремиста и терориста могу бити различити по садржини и форми. Најчешће су то: оружани напад на војску и полицију; убацивање наоружаних група на територију страних држава ради извршења атентата, диверзија и сличних акција; отмице авиона, брода, воза и аутобуса; киднаповање и узимање талаца ради откупнине или изнуђивања политичких или других уступака; паљевине; бомбашки напади, укључујући „писма-бомбе“, „аутомобиле-бомбе“ и терористе самоубице („живе бомбе“) и томе слично.

⁹ Гађиновић Радослав, *Антитероризам*, стр. 16-19.

Полазећи од тога, у појединачне акте насиља карактеристичне за деловање појединаца и група лица са позиција екстремизма и тероризма, сврставамо атентате и отмице, саботаже, убацавање наоружаних група и друго.¹⁰

Атентат у свом ужем и најчешћем значењу, представља умишљено убиство или покушај убиства неке истакнуте личности извршено првенствено из политичких, али и неких других побуда.¹¹ Према томе, појам атентата је знатно ужи од појма политичког убиства. Основни циљ оваквог деловања је да се физичким елиминисањем лица које врши одређену друштвену и државну функцију угрози уставом утврђени поредак и безбедност земље, с тим што може бити организован и изведен од стране једног или више лица. Објект напада је одређен умишљајем извршиоца, тј. директно је повезан са политичким, националним, верским и другим мотивима атентатора. Такође је извршење атентата објективно повезано и са другим релевантним елементима самог извршења – избором места, времена и начина напада, могућих средстава извршења, круга могућих атентатора и других битних чињеница.

Иако је Србија постала земља са највише убијених владара и државника у Европи у последњих 200 година, атентат као терористички чин није само српска традиција, већ историја људских колективитета. Тако атентат као историјски феномен представља преокупацију свих обавештајно-безбедносних структура земаља света.

Атентат је као средство борбе за неки циљ примењиван у свим епохама историје човечанства. Познат је у историји свих народа. Још у старом веку политичко убиство примењивало се као средство за уклањање супарника – политичких противника.¹²

Атентат представља најстарије и најфундаменталније средство екстремиста и терориста, а као средство политичке борбе коришћен је у свим историјским епохама. Атентатори су се одувек руководили проценом да ће уклањањем одређене личности остварити своје политичке циљеве или макар створити повољније услове за њихово остварење. Тако је у старом веку, политичко убиство било уобичајено средство за уклањање супарника на престолу, али је истовремено и слављено као оправдани и херојски чин уколико је њиме уклоњен тиранин. За време ренесансе атентати, поготово коришћењем отрова, у Европи постају широко прихваћено средство у борби за власт. У исто време на Блиском истоку, су били изузетно активни и исмалисти фанатични припадници секте шиитских муслимана који су на вршење атентата на високе политичке и верске званичнике сунитских муслимана сматрали светом дужношћу.¹³

¹⁰ Милошевић Милан, *Одбрана од тероризма*, стр. 38.

¹¹ Израз атентат (лат. *attentare* – покушати напад на нешто или неког) се користи и као синоним за политичко убиство владара и високих званичника, тј. за магницид (лат. *magnus* – највиши, и *seadere* – убити). Слично значење има и реч асасинација (енг. *assassination*).

¹² Први забележен покушај атентата у историји десио се 514. година п.н.е. У атентату је убијен Хипарх, брат атинског владара Хипија. Атентатори су били завереници на челу са племићима Хармодијем и Аристогейтоном, а циљ је био да се убије Хипи. Два историјски најпознатија политичка убиства у том периоду била су убиство Филипа Македонског (336. година п.н.е.) и Јулија Цезара (44. године п.н.е.).

¹³ Настанак тероризма као друштвеног феномена, с правом се везује на атентаторе на Блиском истоку, и то за исмаилисте који су у периоду од 1090. До 1256. године ширили терор против верског и политичког естаблишмента Исламског царства Абасида, све док та секта није уништена од стране монголских освајача. Да би се умањили ефекти застрашивања и страхопоштовања које су изазвали међу становништвом, ови атентатори-самоубице из редова исмаилиста су означавани „хашишанима“ (наркоманима под дејством хашиша). Овај израз је касније постао извор речи „assassination“ што на енглеском значи убица, атентатор, док се припадници секте исмаилиста најчешће називају асасинима.

У XIX и XX веку је настављена, и постала учестала пракса убиства истакнутих политичких личности и уопште истакнутих представника јавног и културног живота, најчешће од организованих политичких група и других структура, али и од стране појединца гоњених ирационалном мржњом, осветом или неком опсесијом. При том су традиционална средства, као што су отров и хладно оружје (нож, сабља) напуштени у корист ватреног оружја и експлозива у готово свим варијантама („паклена машина“, „пешчани топ“, „аутомобил бомба“). Ова и друга савремена средства (ракете и сл.) омогућавају атентаторима да угрозе жртву са велике удаљености, тј. изван домаћаја припадника служби обезбеђења личности и објеката. Истовремено атентат као субверзивно-неконвенционално дејство широко прихватају и савремене обавештајне службе, тако да ово дело постаје једно од најчешће коришћених средстава међународног тероризма.¹⁴

Међутим, кад се са историјског аспекта говори о атентату као терористичком акту, веома је битно нагласити да није сваки атентат тероризам, односно да није свако политичко убиство тероризам.

Поред циљева и мотива, у зависности од епохе дешавања, атентат се разликује по средствима извршења (хладно оружје, ватрено оружје, експлозивна средства, хемијска средства, комбинована средства). Извршиоци атентата су одувек настојали да прате технолошки развој и да као средство извршења напада користе што софистициранија средства. Историјски гледано, евидентно је да су у једном периоду средства за извршење била хладна оружја и отрови, у другом ватрена оружја и отрови, док је у новије време евидентна употреба софистицираног нуклеарног и хемијског оружја, експлозивних направа и ватреног оружја средњег и великог дмета.

Неспорно је да организатори и извршиоци атентата покушавају да кроз тај терористички акт насилно изазову драстичне социјалне, политичке и економске промене у датој држави.

Међутим, евидентно је да постоје групе и појединци који убиство сматрају легитимним чином и свако од њих на свој начин тражи задовољавање „правде“.

Као организатори убиства – атентат појединих одређених личности појављују се одређене државе првенствено ангажовањем својих обавештајних служби, агентуре које наступају у земљи и иностранству, разне терористичке организације и појединци. С тим у вези, јако је битно правити разлику између организованих и „соло“ атентата, односно оних који су дело разних фанатика и психолабилних личности.

Организовани атентат има за циљ да уклањањем одређених личности, спречи ширење прогресивних или депресивних покрета у свету, изазове политичке промене у земљи, промене у сегментима постојеће власти, оствари одређене економске интересе и слично.

Имајући у виду да такви атентати изискују ангажовање већег броја лица и одређени период за професионалну припрему и реализацију, лакше их је открити, али и самим тим теже их је спречити у односу на „соло“ атентате.

Сваки организовани атентат као терористички чин у својој бити подразумева постојање неколико кључних и међусобно прожиманих субјеката односно чинилаца, и

¹⁴ Једна од најкрупнијих грешки Мосада био је атентат на мароканског конобара у Норвешкој 1973. године, који је грешком замењен са палестинским активистом Али Хасан Саламехом – једним од организатора масакра израелских спортиста на Олимпијским играма у Минхену 1972. године. На Саламаха је касније извршен успешан атентат бомбом у Бејруту.

то: налогодавца, који ради остваривања свог постављеног циља врши избор „типова“ мете; финансијера (у већини случајева налогодавац) који уступањем својих финансијских ресурса очекује, разне облике политичких и финансијских уступака; организатора (у већини случајева субјект који једино располаже сазнањем о идентитету налогодавца) представља спону између налогодавца и извршиоца; извршиоца (начелно професионалци који се регрутују из редова криминогених, мафијашких, војно-полицијских или верско-фанатичних структура).

У већини случајева иза организацијско-финансијског дела, неретко и иза самог чина извршења стоје обавештајне службе или јаке финансијске корпорације.¹⁵

„Соло“ атентати, као дело фанатика или психолабилних особа, немају дубље политичке последице на даљи развој ситуације и догађаја у земљи у којој се изводе. Извршилац је у принципу психопатолошки злочинац кога карактеришу његове личне и идиосинкратичне вредности.

Сама чињеница да се ради о „соло“ чину указује на то да је избор мете, припрема и реализација идеје појединца, те је такве атентате теже открити, али реално слабе могућности планирања и подршке стварају услове за лакшим спречавањем.

Историјска дешавања дешавају да су изабрани лидери, без обзира на то да ли су они председници, премијери, високо ранжирани државни званичници или верски великодостојници, увек изложени опасности од атентата.

Закључак

Атентат као метод извршења терористичког акта последњих година је у невероватној експанзији. У последњих 20 година XX века и на почетку XXI века извршено је више од седамдесет атентата, односно шест пута више него у првих 60 година прошлог века.

Србија је земља са највише убијених владара и државника у Европи у последњих 200 година, и једина земља у Европи у којој је после 17 година (од убиства Улофа Палмеа) убијен председник Владе. Историјска дешавања показују да су изабрани лидери, без обзира да ли су они председници, премијери, високо ранжирани државни званичници или верски великодостојници, увек изложени од атентата.

Највећи број атентата извршен је из идеолошких мотива, што само потврђује тезу да се ради о умишљеном убиству или покушају убиства изведено из политичких, верских или других мотива.

Анализа у раду је показала да је 98% атентата било унапред испланирано, а да за 80% атентата није било благовремених обавештајних и оперативних сазнања о припремама нити упозорења о могућим угрожавањима, што де факто указује на пропусте у оперативном превентивном раду служби безбедности.

Кад се говори о месту извршења атентата резултати показују да је 38% атентата извршено на траси кретања одређене личности и 23% током јавних окупљања и манифестација, што значи да су најатрактивнија места управо трасе кретања и места јавних окупљања.

¹⁵ Прва „наоружана рука“ ЦИА-е је Група за специјалне операције, задужена за тајне борбене мисије по свету. У њихове задатке спадају обучавање герилских група, дубинско извиђање, обележавање циљева на земљи, навођење авијације, диверзантске акције и убиства важних личности. Мијалковски Милан, Конатар Веселин, Необавештајна роварења обавештајца, Прометјет, Нови Сад, стр. 169.

Најраспрострањенија средства за извршење атентата су ватрена оружја и експлозивна средства. Евидентан је пораст и софтицираних средстава. У највећем броју случајева употребљено је оружје из непосредне близине.

Од укупног броја извршилаца атентата преко 30% припадао је најближем окружењу одређене односно стићене личности.

У намери да остваре свој циљ атентатори искључиво користе и ослањају се на грешке и пропусте у раду служби обезбеђења. Они су увек у предности, јер бирају место, време, средства и начин извршења атентата.

Евидентно је, међутим, да је неприхватљива теза појединих одређених личности да се атентат не може спречити.

Сваки покушај угрожавања одређене личности може се спречити само и једино уколико су службе безбедности, односно службе здружене за безбедносну заштиту, максимално професионалне, у вишепартијским системима деполитизоване, са провереним и професионалним кадром, а њихов рад конципиран и на закону утемељен уз пуну подршку и разумевање државних институција.

Литература

- [1] Аврамов, С.: *Пост херојски рат Запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник 1997.
- [2] Бошковић, М. и Симић, Р.: *Физичко-техничка заштита*, ИБ и Мулиларм, Београд 1991.
- [3] Виклинсон, П.: *Тероризам против демократије, одговор либералне државе*, Голден Маркет, Загреб, 2002.
- [4] *Војна енциклопедија*, Књига 1, ВИЗ, 1970.
- [5] Гађиновић, Р.: *Насилје у Југославији*, ЕВРО, Београд, 2002.
- [6] Гађиновић, Р.: *Антитероризам*, Драслар Партнер, Београд 2006.
- [7] Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар Партнер, Београд, 2005.
- [8] Димитријевић, В., Стојановић П.: *Међународни односи*, Нолит, Београд, 1973.
- [9] Димитријевић, В.: *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
- [10] Димитријевић, В., „*Међународни тероризам*”, Научно саветовање за тему „Савремене облици тероризма”, Архива за правне и друштвене науке, Београд, 1980.
- [11] Илић, Р., *Феномен тероризма, озбиљна претња човечанства*, Војни информатор бр. 4-5, Београд, 2004.
- [12] Мијалковски, М., Конатар, В.: *Необавештајна роварења обавештајца*, Прометеј, Нови Сад, 2010.
- [13] Мијалковски, М.: *Атентаторски тероризам*, Управа безбедности ГШ ВЈ, Београд, 1997.
- [14] Милошевић, М.: *Одбрана од тероризма*, Свет књиге, Београд, 2005.
- [15] *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
- [16] Рађеновић, Р.: *Безбедност личности и објекта*, Београд, 2003.
- [17] Савић, А., *Национална безбедност*, КПА, Београд, 2007.
- [18] Симеуновић, Д.: *Тероризам*, Правни факултет у Београду, Београд, 2009.
- [19] Симеуновић, Д.: *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002.
- [20] *Стратегија националне безбедности Републике Србије*, Кабинет председника, Београд, 2009.
- [21] Фолк, Р., *Велики терористички рат*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
- [22] Хофман, Б., *Унутрашњи тероризам*, Народна књига и Алфа, Београд, 2000.